Зеленська О.О.

Проблеми розвитку продовольчого ринку Полісся

Анотація

У статті проаналізовано сучасні тенденцій розвитку сільськогосподарської галузі Поліського регіону; здійснено оцінку рівня товарності аграрного виробництва в регіоні; досліджено рівень забезпеченості продовольчого ринку Полісся основними видами продовольства за рахунок місцевого виробництва; окреслено основні напрями вирішення проблем розвитку регіонального продовольчого ринку.

Ключові слова: *продовольчий ринок, сільське господарство, рівень товарності аграрного виробництва, галузева структура.*

І. Вступ

Продовольчий ринок як найважливіша складова економічної системи держави, визначає рівень життя населення, соціально-економічну ситуацію та становище держави на світовому ринку. Дослідженню споживчих ринків присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, серед яких О. Азарян, О. Березін, І. Бланк, В. Борисевич, К. Бородин, Н. Голошубова, Я. Гончарук, В. Гусаков, С. Дем'яненко, В. Ільяшенко, В. Лагутін, Л. Лігоненко, А.Мазаракі, Л. Мазник, М. Одинцов, Б. Пасхавер, П. Саблук, Н. Ушакова та ін. У той же час, поряд із соціально-економічними аспектами функціонування продовольчих ринків, яким здебільшого й приділяється увага науковців, дедалі більшого теоретичного і практичного значення набуває аспект регіональний, що реалізується на основі вивчення ринків різних територіальних рангів.

ІІ. Постановка задачі

Метою даної статті є аналіз та виявлення проблем розвитку регіонального продовольчого ринку. Об'єктом дослідження обрано продовольчий ринок Полісся. Поставлена мета вимагає послідовного вирішення таких завдань: аналіз загальних тенденцій розвитку сільськогосподарської галузі як основного

постачальника продукції на продовольчий ринок регіону; оцінка рівня товарності аграрного виробництва в регіоні; аналіз рівня забезпеченості продовольчого ринку Полісся основними видами продовольства за рахунок місцевого виробництва; окреслення шляхів вирішення проблем розвитку продовольчого ринку Полісся з урахуванням специфіки регіону.

ІІІ. Результати

Не дивлячись на відносну стабілізацію споживчого ринку Полісся, його досить високу насиченість основними продуктами харчування, збагачення асортименту пропонованої продукції, негативні тенденції в підтриманні рівноваги на продовольчому ринку регіону продовжують існувати. Передусім, вони викликані особливостями динаміки розвитку аграрної сфери регіону.

За довгостроковий період з 1990 по 2007 рр. спад обсягів валової продукції сільського господарства Поліського регіону сягнув 40,2% (табл. 1) (за цей період по Україні – 39,1%).

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства Полісся

(у порівнянних цінах 2005р.; млн. грн.)

Галузь	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2007 від 1990,%
Продукція сільського господарства	**21002,3**	**13824,9**	**11123,4**	**12301,4**	**12457,9**	**12556,4**	**59,8**
Продукція рослинництва	9439,5	6807,3	6006,0	6565,6	6729,2	7054,5	74,7
Продукція тваринництва	11562,8	7017,6	5117,4	5735,8	5728,7	5501,9	47,6

Особливо різким спадом виробництва характеризується тваринництво, обсяг продукції якого у 2007 р. сягнув лише 47,6% рівня 1990 р. (по Україні – 49,2%) З кінця 90-х р. тваринництво втратило роль провідної (за обсягом продукції) галузі сільського господарства регіону, що є одним з найбільш негативних структурних зрушень у сільськогосподарському виробництві. Постійний спад виробництва продукції тваринництва свідчить про глибокі необоротні кризові процеси в галузі. Темпи падіння обсягів виробництва у рослинництві є значно нижчими (25,3% по регіону і в середньому по Україні),

їх коливання значною мірою визначається факторами неекономічного характеру (погодні умови і т.д.).

Якщо ж аналізувати більш короткий період, наприклад 2000 – 2007 рр., то ситуація в аграрному секторі регіону виглядає більш оптимістичною. За цей час у цілому по регіону спостерігається зростання обсягів валової продукції сільського господарства – на 12,9%, у т.ч. продукції рослинництва – на 17,5%, тваринництва – на 7,5%. Описані динамічні зміни в аграрній сфері не могли відповідним чином не позначитися на наповнюваності продовольчого ринку Полісся окремими видами продукції місцевого виробництва.

Реальні обсяги надходження сільськогосподарської продукції на регіональні ринки (у т.ч. продовольчий) демонструє показник товарності сільськогосподарського виробництва (таблиця 2).

Через складність оцінки товарності продукції господарств населення, в таблиці враховані лише результати діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 2

Рівень товарності виробництва (вирощування) сільськогосподарської продукції (сільськогосподарські підприємства), %

Продукція	1990		1995		2000		2007	
	Полісся	Україна	Полісся	Україна	Полісся	Україна	Полісся	Україна
Зернові культури	26,83	37,32	35,06	42,04	46,32	53,73	57,97	61,12
Цукрові буряки	99,11	97,79	96,27	96,74	93,89	94,63	82,79	88,61
Картопля	27,62	34,24	21,03	29,94	28,12	30,69	43,73	44,99
Овочі	75,47	86,70	43,55	66,83	36,16	54,36	54,55	60,45
Плоди та ягоди	78,85	85,30	53,95	83,92	97,30	79,17	78,79	85,86
М'ясо худоби та птиці	150,83	142,69	165,16	171,27	209,16	221,23	155,13	142,76
Молоко і молочні продукти	102,68	96,90	75,47	71,22	75,30	72,54	82,41	82,95
Яйця	86,48	85,80	88,46	87,32	84,51	88,81	72,33	88,72

Найвищим рівнем товарності за звітний період (близько 90% і вище) характеризується виробництво цукрових буряків, м’яса, молока і молочної продукції, дещо нижчим – яєць, плодів та ягід. Причому рівень товарності

переважної більшості вказаних видів сільгосппродукції (за винятком молока та молочної продукції) у регіоні є нижчим від середньоукраїнського.

Досягнутий рівень товарності регіонального сільськогосподарського виробництва навіть за найбільш високотоварними видами продукції є нижчим від оптимального. Зокрема, явно недостатнім є рівень товарності вирощування зернових і зернобобових культур та картоплі обумовлений, головним чином, високою часткою їх витрат на корм худобі в порядку компенсації нестачі інших видів кормів. Недостатнім рівнем товарності характеризується виробництво овочів тощо. Тому перспективна ринкова стратегія сільськогосподарських товаровиробників повинна бути спрямована на підвищення товарності виробництва продукції фактично за всіма її видами.

У процесі аналізу динаміки рівня товарності сільгосппродукції у 1990-2007 рр. помітним є властиве для деяких видів продукції його зниження. Ця тенденція характерна як для Полісся, так і для України в цілому і прослідковується у виробництві цукрових буряків, овочів, молока і молочної продукції. Навпаки, підвищення рівня товарності притаманне виробництву зернових культур, картоплі.

Отримані результати вказують на високий (понад 100%) рівень товарності виробництва м’яса. Але, слід врахувати, що характерною рисою сучасного періоду розвитку тваринницької галузі є постійне скорочення поголів’я худоби, чим і пояснюється перевищення виробництва (реалізації) м’яса над його вирощуванням (фактичним приростом і вагою приплоду).

Динаміка наповнюваності регіонального продовольчого ринку окремими видами продуктів харчування (за рахунок місцевої пропозиції) визначається змінами у функціонально-галузевій структурі сільськогосподарського виробництва Полісся (рис. 1).

Чільне місце в складі сільськогосподарського виробництва регіону посідають картоплярство, зернове господарство, а також тваринництво м’ясного та молочного напрямів. На виробництво картоплі, м’яса, молока і зернових у 2007 р. припадало 83,3% вартості всієї товарної

сільськогосподарської продукції регіону. Серед інших видів сільськогосподарської продукції певне значення зберігають виробництво технічних та кормових культур. Ідентична структура сільськогосподарського виробництва склалася в 2007 р. і в Україні.

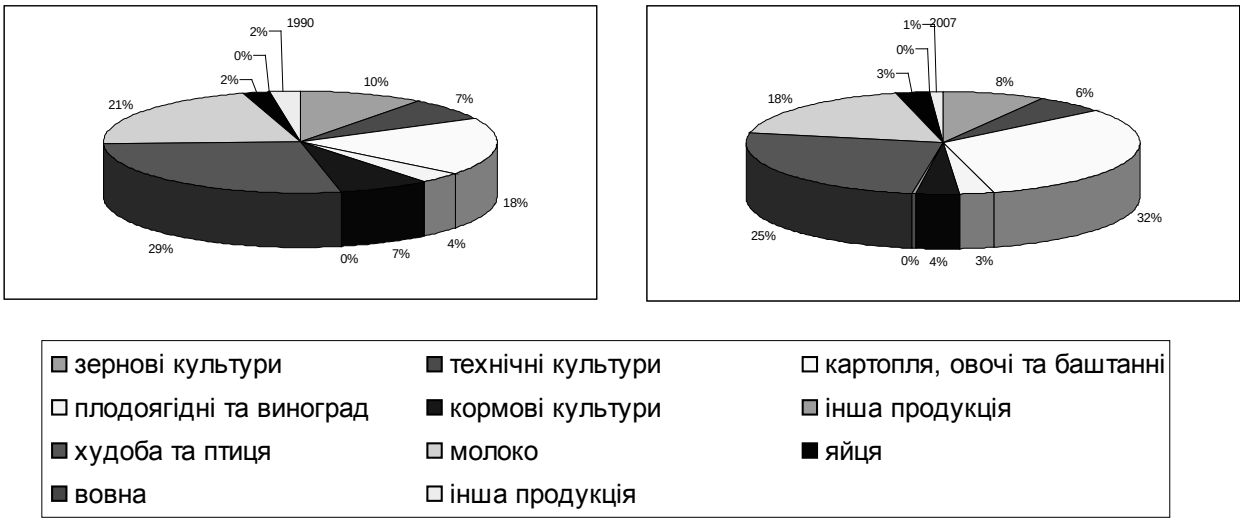

Рис. 1. Галузева структура сільськогосподарського виробництва Полісся в 1990-2007 рр.

Наведені діаграми відображають також деякі зрушення в структурі товарної продукції сільського господарства за період 1990-2007 рр. Зокрема:

а) відбулося зменшення частки тваринництва у вартості товарної продукції (у 1,13 рази) і відповідне збільшення частки рослинництва (у середньому по Україні втрата позицій тваринництвом була помітнішою – у 1,23 рази); наслідком стали вже згадувані структурні зміни у сільськогосподарській ланці регіону й держави, а також в обсягах постачання відповідної продукції на внутрішній продовольчий ринок;

б) відбулося зменшення питомої ваги переважної більшості видів продукції у загальній вартості товарної продукції сільського господарства Полісся. Особливо різко зменшилась частка вовни (у 31,79 р.) та кормових культур (у 2,05 р.). Зменшенням частки у загальному обсязі товарної продукції характеризуються також плодоягідні та виноград (у 1,24 р.), технічні культури (у 1,19 р.), молоко (у 1,16 р.) та м’ясо (у 1,09 р.). Збільшення частки спостерігається лише в 2 видів сільськогосподарської продукції – картоплі (у 1,73 р.) та яєць (у 1,26 р.). В цілому по Україні ситуація із зміною структури

товарної продукції сільського господарства виглядає подібним чином: зменшення питомої ваги в загальній вартості продукції сільського господарства характерне для переважної більшості представлених видів продукції, і що найгірше – практично для всіх (за винятком яєць) видів тваринницької продукції. Зростанням у згаданій структурі характеризуються лише частка картоплі (у 2,2 р.), яєць (у 1,47 р.) та технічних культур (у 1,17 р.).

Причини вказаних структурних зрушень, на нашу думку, є наступними.

1. Різні темпи спаду виробництва в рослинництві і тваринництві (рис. 2).

2. Високий рівень збитковості (передусім продукції тваринництва) при високих собівартості та трудомісткості. Це обумовлює прискорене зниження виробництва цих видів сільськогосподарської продукції відносно більш рентабельних (картоплі, м'яса птиці, яєць тощо).

3. Відсутність сталого паритету цін на різні види сільськогосподарської продукції.

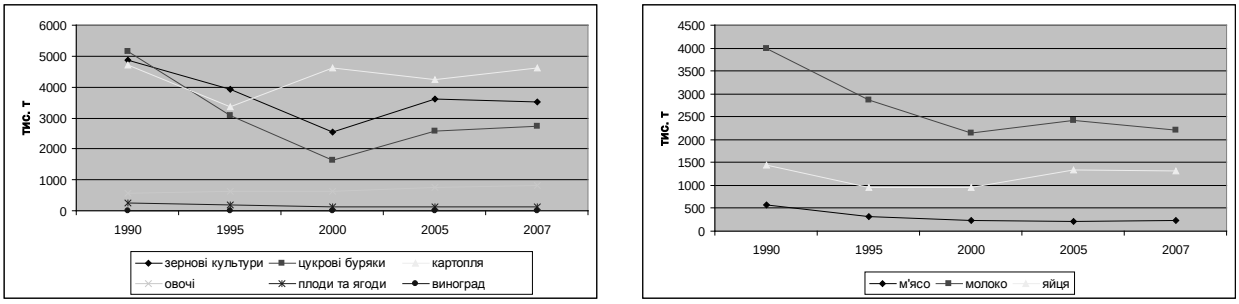

Рис. 2. Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва та тваринництва Полісся

Проаналізуємо наскільки сільськогосподарське виробництво Полісся спроможне задовольнити потреби внутрішньорегіонального продовольчого ринку в основних видах продуктів харчування. В таблиці 3 представлено показники середньодушового виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва на Поліссі та в Україні. Насамперед слід відмітити, що регіон за середньодушовим виробництвом переважної більшості представлених у таблиці продуктів (крім плодів, винограду та яєць) традиційно випереджає аналогічні середньоукраїнські показники. На жаль, це говорить не

лише про вищий (порівняно із середньодержавним) рівень розвитку аграрної сфери Полісся, а й про стрімке зниження чисельності населення регіону.

Динаміка представлених у таблиці показників за період 1990-2007 рр. є переважно низхідною (виняток становить лише виробництво картоплі, овочів та яєць). Якщо ж аналізувати останній восьмирічний період, то виробництво всіх видів продукції (окрім винограду) продемонструвало зростання. Детальний аналіз причин встановлення такої тенденції у вітчизняному та регіональному сільському господарстві зроблено вище.

Таблиця 3

Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу

(кг)

Продукція	Полісся				Україна			
	1990	2000	2007	2007 від 1990,%	1990	2000	2007	2007 від 1990,%
Продукція сільського господарства, грн.	**4078**	**2265**	**2692**	**66,0**	**2811**	**1584**	**1909**	**67,9**
Продукція рослинництва, грн.	**1833**	**1223**	**1454**	**79,3**	**1283**	**886**	**1069**	**83,3**
Зернові культури	947	519	764	80,7	983	497	630	64,1
Цукрові буряки	1000	335	593	59,2	853	268	365	42,8
Картопля	913	938	995	109,0	322	403	411	127,6
Овочі	112	125	175	155,9	128	118	147	114,8
Плоди і ягоди	48	25	29	60,6	56	30	32	57,1
Виноград	0,04	0,16	0,15	389,6	16	10	8	50,0
Продукція тваринництва, грн.	**2245**	**1042**	**1238**	**55,1**	**1528**	**698**	**840**	**55,0**
М’ясо	111	47	50	45,1	84,0	33,8	41,1	48,9
Молоко	775	438	475	61,3	472,3	257,4	263,6	55,8
Яйця, шт.	280	196	283	101,0	314	179	302	96,2

Порівняння показників середньодушового виробництва основних видів сільськогосподарської продукції з науково обґрунтованими нормами споживання продуктів представлено в таблиці 4.

Як видно з таблиці, впродовж досліджуваного періоду власна аграрна сфера регіону значно вище (в 7-8 разів) понад рекомендовані норми могла забезпечити споживання картоплі; на нижчому рівні «перевиконувалося» постачання населенню молока. Що стосується м’яса, то в 1990 р. його

вироблялося у розрахунку на 1 жителя з перевищенням рекомендованих норм споживання (на 42,3%), далі рівень внутрішньорегіонального виробництва цієї продукції став неспроможним забезпечити потенційний попит населення.

Таблиця 4

Рівень задоволення потреб продовольчого ринку Полісся власним сільськогосподарським виробництвом

Продукти	Рівень середньодушового виробництва, кг			Рекомендо-вані норми споживання, кг	Рівень задоволення рекомендованих норм споживання, %		
	1990	2000	2007		1990	2000	2007
Картопля	913	938	995	120	760,8	781,7	829,2
Овочі	112	125	175	152	73,7	82,2	115,1
Плоди і ягоди	48	25	29	84	57,1	29,8	34,5
М’ясо	111	47	50	78	142,3	60,3	64,1
Молоко	775	438	475	390	198,7	112,3	121,8
Яйця, шт.	280	196	283	291	96,2	67,4	97,3

Зворотна ситуація склалася з постачанням на регіональний продовольчий ринок овочів: нині сільське господарство здатне забезпечити потенційний попит на 115%. Традиційно обсягів сільськогосподарського виробництва Полісся недостатньо для забезпечення потреб населення в плодах і ягодах, в меншій мірі – у яйцях. Таким чином, на сьогоднішній день за рахунок внутрішньорегіонального агровиробництва не задовольняється потенційний попит продовольчого ринку Полісся в найбільш цінній білково-вітамінній продукції, а саме: яйцях (на 2,7%), м’ясі (на 35,9%), плодах і ягодах (на 65,5%).

III. Висновки

У цілому, результати аналізу сучасного стану та особливостей розвитку сільського господарства і продовольчого ринку Полісся переконливо доводять:

1. Галузь, що відіграє ключову роль у формуванні пропозиції на продовольчому ринку, перебуває на низькому рівні організації як в абсолютному (причому з нестійкою тенденцією розвитку), так, часто, і у відносному вимірі (стосовно середнього по Україні). Це підтверджується тривалістю та темпами спаду виробництва у сільському господарстві регіону

(передусім у галузі тваринництва), збитковістю галузі для товаровиробників, поглибленням диспропорцій у її галузево-функціональній структурі тощо.

2. Існують суттєві диспропорції між реальними обсягами й потенційними можливостями внутрішньорегіонального виробництва.

3. Регіональний продовольчий ринок характеризується диспропорціями між обсягами внутрішнього виробництва і потребами населення в основних видах продовольства (за науково обґрунтованими нормами).

4. Місцева пропозиція основних видів сільськогосподарської продукції на сьогоднішній день в основному спроможна задовольнити наявний платоспроможний попит, що сформувався на продовольчому ринку Полісся. Однак, у разі зростання рівня доходів населення, на що спрямована стратегія розвитку нашої держави, внутрішньорегіональне виробництво навряд чи буде здатним забезпечити зростаючі потреби споживачів.

5. Наповнюваність внутрішнього ринку багатьма видами продовольства зараз забезпечується переважно завдяки господарствам населення. Тому, з огляду на щорічне різке скорочення чисельності сільського населення та високі темпи його старіння, в недалекому майбутньому АПК Полісся не зможе забезпечити пропозицію на ринку навіть невисоких нинішніх обсягів виробництва.

Проведений аналіз дозволяє окреслити основні шляхи, що сприятимуть підвищенню організованості та збалансованості внутрішньорегіонального продовольчого ринку. З нашої точки зору, це передусім: забезпечення збалансованого розвитку сільського господарства, зокрема через політику цін і доходів у галузі; вивчення та стимулювання (через стійке зростання доходів споживачів) попиту на вироблену продукцію; сприяння розвитку ринкової інфраструктури; регулювання пропорцій міжгалузевого і внутрішньогалузевого обмінів; створення правових і організаційно-економічних умов, які б виключали криміналізацію в системі збуту продовольства і давали гарантії нормального функціонування продовольчого ринку як регіону, так і держави в цілому.